

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається проблема формування інноваційної компетентності майбутніх соціальних працівників. На основі аналізу наукової літератури досліджується структура та виділяються компоненти інноваційної компетентності студентів вищих навчальних закладів. Уточнюються поняття «компетенція» і «компетентність». Висвітлюються різні підходи до визначення поняття «інноваційна компетентність майбутнього фахівця». Пропонуються такі шляхи формування інноваційної компетентності студентів, як використання в навчальному процесі інтерактивних технологій, рольових ігор та методу проектів. Наводяться структура навчальної гри та план створення проекту інноваційного навчального закладу. Підкреслюється важливість використання в процесі підготовки фахівців таких педагогічних технологій, що спрямовані на формування інформативного, діяльнісного та особистісно-мотиваційного компонентів інноваційної компетентності.

Ключові слова: інноваційність; інноваційні компетенції; інноваційна компетентність; функціональний; особистісний; культурологічний; віртуальний підходи; інтерактивне навчання; рольові ігри та метод проектів.

«Ми змінили своє оточення так радикально,
що тепер повинні змінювати себе,
щоб жити в цьому новому оточенні»

Норберт Вінер

Постановка проблеми та її актуальність. Головною метою підготовки фахівця у сучасних умовах інформаційного суспільства стає не тільки здобуття ним кваліфікації у вибраній вузькоспеціальній сфері, а набуття та розвиток певних компетентностей, які мають забезпечити йому можливість адаптуватися в умовах динамічного розвитку сучасного суспільства. Під компетентністю будемо розуміти спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь та навичок, які набуваються людиною в процесі навчання. Однією з базових компетентностей особистості є інноваційна компетентність, під якою будемо розуміти *систему мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних якостей особистості, що забезпечує ефективність використання нових технологій у навчальній та будь-яких інших діяльностей та містить такі компоненти, як інформативний* (поінформованість про інноваційні технології, належне володіння їх змістом і методикою), *діяльнісний* (висока культура використання інновацій у навчальній та інших діяльностях) та *особистісно-мотиваційний* (особиста переконаність у необхідності їх застосування). В умовах зростання соціальної значущості професії соціального працівника особливої актуальності набуває проблема формування інноваційної компетентності у майбутніх менеджерів соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовка майбутнього спеціаліста до інноваційної діяльності є досить актуальною темою, що знаходиться у фокусі сучасних соціально-психологічних досліджень. І в останнє десятиліття з ряду політичних, культурних і освітніх причин поняття «інноваційна компетентність», «інноваційна діяльність» стали предметом підвищеної уваги великої кількості дослідників, викладачів, адміністративного персоналу вузів і студентів.

Категорія «інноваційний» відображує сутність поняття «інновація». Аналіз численних наукових та навчально-методичних робіт дозволив нам надати таке визначення: інновація - цілеспрямоване нововведення у певній системі, що вдосконалює цю систему, призводить до її прогресивного розвитку. За такого розуміння не все нове має інноваційний характер, а лише те, що надає бажаний ефект діяльності – покращує результат, зменшує витрати тощо.

Дослідники в галузі соціальної роботи чимало уваги приділяли розгляду проблеми формування фахових та особистісних якостей соціального працівника. Так, О. Москалюк наголошує на тому, що головною метою підготовки фахівця є «його розвиток в особистісному, професійному та соціальному плані, а результатом є і набуття професійних знань і вмінь, і розвиток професійно необхідних якостей» [5, с. 115].

Викликає великий інтерес проблема цілеспрямованої підготовки студентів до адекватного сприйняття нововведень і реалізації інновацій в навчанні і вихованні, в тому числі самоорганізація і самореалізація особистості студента. Незважаючи на наявність значного числа друкованих робіт з

підготовки майбутніх фахівців до інноваційної діяльності, поняття «інноваційна компетентність» в структурному і змістовному відношенні, стратегіях і системних характеристиках не розроблено належним чином. Сама категорія «інноваційна компетентність» вимагає ретельного аналізу. На сьогоднішній день поняття «інноваційна компетентність» не тільки отримує неоднозначне трактування дослідників, а й підміняється в ряді випадків подібними або близькими за значенням поняттями.

Для вивчення сутності інноваційної компетентності перед нами позначилися такі **завдання**: дослідити структуру інноваційної компетентності та висвітлити шляхи її формування у студентів вищого навчального закладу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Незважаючи на існування різних підходів до трактування понять «компетенція» і «компетентність» ми будемо дотримуватися наступного: *компетенція – це узагальнена характеристика професіоналізму фахівця незалежно від його особистісних якостей.* Вона існує формально, відчужено від її безпосереднього носія і потребує присвоєння.

Навпаки, компетентність - це персоніфікована компетенція, прояв «людини в професії». В даному випадку спостерігається тісний зв'язок з професіоналізмом, майстерністю. І під інноваційної компетентністю ми правомірно розуміємо досягнення фахівцем певного рівня особистісного та професійного проявів майстерності в його інноваційної діяльності. Іншими словами, інноваційна компетентність є результат теоретичної і практичної готовності фахівця до здійснення професійної діяльності з використанням ефективних нововведень.

Дослідниця Е. М. Артамонова виявляє чотири підходи до розгляду змісту і структури інноваційної компетентності: функціональний, особистісний, культурологічний, віртуальний [2].

Перший підхід (*функціональний*) пов'язаний з практикою побудови та організації освітнього процесу. В силу того, що навчання є основною працею студента, а «формування інноваційної компетентності» розглядається як складова частина єдиного освітнього процесу у вигляді формування готовності до інноваційної діяльності через продовження навчання, формування інноваційної компетентності майбутнього спеціаліста пов'язують з такими видами діяльності, як самоосвіта; знайомство з науковими школами, інноваціями в освіті; участь в грантах; проходження ознайомчої, виробничої та переддипломної практики; управління власною освітньою діяльністю; вибір власної освітньої траєкторії навчання та ін.

Представниками другого підходу (*особистісного*) є Е. І. Артамонова, Л. К. Гребенкіна, Л. П. Ілларіонова, Л. С. Подимова, що визначають інноваційну компетентність як інструмент саморозвитку особистості [1]. Дослідники розглядають «інноваційну компетентність», перш за все, як спосіб самореалізації індивідуума і бачать її основну роль у формуванні і розвитку особистісних якостей майбутнього спеціаліста. Прихильники даного підходу вважають, що «інноваційна компетентність» сприяє появі молодих людей з широким кругозором, високим інтелектуальним рівнем, готових до професійного спілкування. Таким чином, з позиції особистісного підходу, інноваційна компетентність набуває сенсу і значення особистісної готовності випускників вузу до вирішення завдань інноваційного характеру.

Третій підхід (*культурологічний*) (Е. І. Артамонова, І. Ф. Ісаєв, Є. Г. Сіляєва, Е. Н. Шиянов та ін.) Він передбачає, що інноваційна компетентність являє собою складний комплекс, що складається з оволодіння професійною та іншими видами культури, культурою самостійної роботи. При цьому дослідники звертаються до поняття академічної мобільності, що виводить процес оволодіння майбутнім фахівцем інноваційною компетентністю навіть на міжнародний рівень, а саме: міжнародне співробітництво з отриманням можливості ознайомитися з нововведенням через систему обміну студентами, а також вченими і викладачами з навчальних закладів різних країн [1].

Четвертий підхід (*віртуальний*) дозволяє дослідникам розглядати поняття «інноваційна компетентність» і підготовку майбутніх фахівців до інноваційної діяльності через організацію віртуального освітнього середовища, пошук коштів і резервів підвищення ефективності підготовки студентів через використання можливостей локальних, корпоративних і глобальних комп'ютерних мереж.

На наш погляд, неможливо виділити єдино правильний підхід до визначення поняття «інноваційна компетентність майбутнього фахівця», так як воно є *інтегративним* поняттям і має розглядатися з різних сторін. Осмислення прагматичного компоненту цього феномену дає можливість розглядати «інноваційну компетентність» як здатність до зміни, мобільність у використанні навичок роботи з нововведенням. Інноваційна компетентність утворює систему внутрішніх потенціалів регулювання інноваційної діяльності, що складається з *мотиваційного*

компоненту, особистісних *якостей*; стійких *умінь*, заснованих на *знанні* успішних стратегій інноваційної діяльності та *рефлексії* як здатності людини оцінити свою позицію відповідно до вимог та інтересів партнерів [2].

Сьогодення все наполегливіше вимагає пошуку таких форм та методів навчання, впровадження яких сприяло б активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищувало ефективність набуття учнями нових знань, розвивало творчу активність, а також навички колективно злагоджених дій. Впровадження інноваційних навчальних технологій в навчально-виховний процес, на нашу думку, сприятиме формуванню інноваційної компетентності студентів.

Розглянемо такі інноваційні навчальні технології, як *інтерактивні технології*, *рольові ігри* та *метод проектів*, які активно використовуються в навчальному процесі викладачами кафедри соціальних технологій НН ГМІ НАУ.

Зміст інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної взаємодії всіх учнів. *Мета* використання інтерактивних методик полягає в тому, щоб створити «зону психологічного комфорту», запобігти зниженню рівня уваги протягом заняття; уникнути зниження рівня зацікавленості навчальним матеріалом; подолати дискомфорт через недосконале володіння інструментарієм інтерактивного навчання [6, с.51].

На заняттях з дисципліни «Інноваційні методи та технології в соціальній роботі» застосовуються такі методи та прийоми: діяльність у парах, малих групах; використання інтерактивних прийомів «Коло ідей», «Акваріум», «Асоціація», «Мікрофон», «Навчаючи – навчаюсь», «Мозковий штурм», «Незавершені речення», «Ажурна пилка»; дискусійне навчання (дискусія, диспут, дебати), а також інші нестандартні форми роботи (рольова гра «Обговорення інноваційної ідеї», вернісаж ідей, колаж тощо). В основі інтерактивного навчання лежать принципи: 1) безпосередньої участі кожного учасника занять, що зобов'язує організатора навчального процесу зробити кожного учасника занять активним шукачем шляхів і засобів вирішення тієї чи іншої проблеми; 2) взаємного інформаційного, духовного збагачення (при цьому навчальний процес організовано таким чином, щоб учасники його мали можливість обмінятися своїм життєвим досвідом, одержаною інформацією); 3) особистісно - орієнтованого навчання.

У процесі вивчення спеціальних дисциплін найбільш ефективними є *рольові ігри*, які дозволяють з'єднати знання та навички, перетворити знання з передумови до дій у самі дії. Із загального кола питань, що впливають на якість і результати гри, виділяють такі: вдалий вибір теми, її актуальність та дискусійні можливості; підбір учасників гри, розподіл їх на підгрупи, посади з урахуванням знань студентів і мікроклімату в групі; чітка розробка завдань; глибоке вивчення студентами матеріалу, відпрацювання різних варіантів; аналіз гри, її оцінка та ін.

Так, на заняттях з дисципліни «Інноваційні методики соціальної роботи» проводилась навчальна гра «Обговорення інноваційної ідеї» (розробник М.В. Артюшина). Навчальна мета запропонованої гри: навчитись здійснювати всебічний розгляд соціально-педагогічного нововведення: пропонувати і відстоювати інновації, надавати їх критичну оцінку, вказувати позитивні і негативні сторони, в цілому, вести дискусію з обговорення будь-якої нової ідеї.

Рольова гра складається з 6-х етапів: вступ; поєднання у підгрупи за ролями та інструктаж; підготовка до виконання рольового завдання; презентація інноваційної соціально-педагогічної ідеї; обговорення запропонованої інновації; аналіз ходу обговорення, підсумки. В процесі гри студенти розподіляються на міні-групи, члени яких виконують різні ролі, а саме: «*новаторів*», які пропонують нововведення і обґрунтовують його доцільність; «*оптимістів*», які підтримують нову ідею через вказування її переваг; «*песимістів*», що зосереджують увагу на недоліках нової ідеї; «*консерваторів*», що спростовують необхідність будь-яких змін та «*аналітиків*», які фіксують процес обговорення. В ході гри студенти притримуються наступних правил: 1) не перебивати того, хто виступає; 2) уважно слухати, гучно не розмовляти під час виступу; 3) під час обговорення виступати коротко, змістовно, не відходити від теми (1 хвилина на виступ); 4) для отримання права виступу – піднімати руку і вступати в обговорення лише після надання слова ведучим; 5) не переходити на особистості, зміст обговорення – сама ідея, а не людина, що її пропонує. Результатами гри можна вважати: підвищення особистої активності та комунікативної й професійної компетентності; формування навичок самоорганізації та вмінь самостійно планувати власну діяльність та працювати в команді; розвиток здібностей до творчості й імпровізації, сприйнятливості до інформації про нововведення, готовності регулярно накопичувати, вивчати і застосовувати отримані відомості; оновлювати свої знання. Розвиток саме цих компетенцій в ході навчального процесу, на нашу думку, сприятиме формуванню інноваційної компетентності в цілому.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження [3, с. 125], включення в навчальний процес навчальних ігор сприятиме ефективності формування інноваційної компетентності.

Метод проектів передбачає рішення певної проблеми, взятої з реального життя. *Мета* творчих проектів: сприяти формуванню інтелектуальних, спеціальних і загальнокультурних знань, умінь студентів; розвитку ініціативності, навичок співробітництва та логічного мислення; навчити бачити проблеми і приймати рішення; вчити вмінням отримувати і використовувати інформацію; розвивати навички самостійного планування, самоосвіти, комунікабельності [4].

Проектну систему навчання розробили в 20-ті роки ХХ сторіччя американський педагог Дж. Дьюї та його послідовник В. Кілпатрик. Цей метод завжди орієнтовано на самостійну діяльність учнів: індивідуальну, парну, групову, яку виконують протягом визначеного викладачем терміну. Це означає, що учні володіють сукупністю навчально-пізнавальних прийомів. Як педагогічна технологія метод проектів є сукупністю послідовно-пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю. Основною вимогою технології є конкурентний, «відчутний» результат діяльності: доповіді та репортажі з різної тематики, випуск альманаху (газети), колективне створення проектів інноваційного соціального центру та інноваційних навчальних закладів. Так, студентам, які вивчають дисципліну «Інноваційні методи та технології у соціальній роботі» дається завдання побудувати проект інноваційного навчального закладу (в мікрогрупах) відповідно до обраної освітньо-вікової групи навчання. Проект створюється за відповідним планом: 1) Вікова група, назва, девіз, фірмовий знак навчального закладу. 2) Цінності, ідеали, на яких будується Ваш навчальний заклад. 3) Вимоги до педагогічного складу. 4) Вимоги до умов організації навчального процесу (де знаходиться, яке приміщення). 5) Підходи до добору змісту (лекцій), методів і форм навчання. 6) Сутність інновацій. Проект оцінюється за наступними критеріями: 1) Відтворення всіх пунктів плану; 2) Оригінальність, інноваційність проекту; 3) Якість презентації; 4) Реальність здійснення.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження за методикою А. В. Лазукіна – Н.Ф. Каліна [3, с. 125], а також результати аналізу продуктів діяльності студентів (проекти інноваційних навчальних закладів та соціальних центрів), включення в навчальний процес дисципліни «Інноваційні методи та технології у соціальній роботі», а також використання інноваційних навчальних технологій сприятиме формуванню трьох складових інноваційної компетентності студентів, а саме: інформаційного, мотиваційно-особистісного та діяльнісного компонентів.

Висновки. Отже, дослідження змісту інноваційної діяльності дозволило нам виділити наступні компетенції в складі інноваційної компетентності студентів: здатність до творчості та імпровізації, оригінальність; сприйнятливості до інформації про нововведення, самоактуалізація і наявність потреб до інтелектуальної праці; установка на постійне навчання та активне ставлення до світу; готовність до оновлення своїх знань; комунікабельність, інтелектуальна лабільність і цілеспрямованість.

Наявність даних компетенцій в великій мірі залежить від психологічних якостей людини, її виховання і здібностей. Але при грамотно організованому процесі навчання, зокрема, із застосуванням компетентнісного підходу в професійній освіті та використанні інноваційних навчальних технологій, можливий розвиток даних компетенцій в значній мірі.

Для цього доцільно застосувати на заняттях зі спеціальних дисциплін інноваційні навчальні технології, творчі завдання та заохочувати студентів до неординарних рішень. Викладач має висувати до студентів такі вимоги: самостійно формулювати висновки та підсумки; отримувати інформацію зі сфери професії про нововведення, винаходи, нові технології, готувати цю інформацію в формі доповідей, рефератів; працювати в міні-групах: виступати на конференціях, семінарах; висувати нові ідеї, самостійно розробляти проекти тощо.

Однак найважливішим фактором формування інноваційної компетентності є усвідомлення самим студентом необхідності розвитку в собі даного виду компетентності. Перспективи подальших пошуків у даному напрямку полягають у розробці методів і прийомів формування особистісно-мотиваційного компоненту інноваційної компетентності студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артамонова Е. И. Путь к культуре мира и здоровому обществу через образование и науку // Педагогическое образование и наука. – М.: 2010. – №8. – С. 8–16.
2. Артамонова Е. М. Формирование инновационной компетентности педагога в процессе

обучения в вузе // Педагогическое образование и наука. – М.: 2013. – № 5. – С. 17–26.

3. *Вісник* Національного авіаційного університету. Серія: педагогіка. Психологія: зб. наук. Пр. – К.: Національний авіаційний університет, 2016. – Вип. 2(9). – 188 с.

4. *Жосан О. Е.* Інноваційна діяльність гімназії // Завуч. Усе для роботи. – К.: 2009. – №15–16. – С. 12–17.

5. *Москалюк О. І.* Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Оксана Іванівна Москалюк. Хмельницький, 2007. – 211с.

6. *Пометун О.* Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К.: 2002. – 106 с.

M. Radchenko

WAYS OF FORMING INNOVATIVE COMPETENCE OF STUDENTS

Summary. *The article deals with the problem of forming innovative competence of future social workers. Based on the scientific literature, the structure and the components of innovative competence of higher educational institutions students are investigated. The concepts «competency» and «competence» are clarified. Different approaches to the definition of «innovative competence of a future specialist» are highlighted. The ways of forming the innovative competence of students are offered, such as the use of interactive technologies, role plays and project method in the educational process. The structure of the educational game and the plan for creating a project of an innovative educational institution are presented. Pedagogical technologies of training specialists aimed at the formation of informative, activity and personality-motivational components of innovative competence are considered to be important.*

Keywords: *innovation; innovative competences; innovative competency; functional, personal, cultural and virtual approaches; interactive learning; role-playing games and project method.*